

NÉPRAJZ

HAGYOMÁNYOS NÉPSZOKÁSOK APÁTFALVÁN I.

SZIGETI GYÖRGY

(Budapest)

Bevezetés

Apátfalva község Makótól mintegy 10 km-re keletre, teljesen sík területen, a Maros folyó jobb partján fekszik. Nevét onnan kapta, hogy a középkori Apátfalva (Pothfalua), amiről már 1332-ben történik említés, minden bizonnyal a csanádi bencés monostor apátjának tulajdona volt. Érdekes, hogy a nép ma is *Pátfalvának* vagy *Pátfolvának* nevezi. A török hódoltság idején, 1573-ban teljesen elpusztult falu az 1690-es években újra népesedni kezdett és egy települést alkotott Újcsanáddal, a mai Magyarcsanáddal. Apátfalvát 1751-ben az aradi kincstári uradalomba osztották be. Lovász Mihály uradalmi kormányzó 1752-től 1756-ig mintegy 50 magyar családot telepített a környékről: Ányás, Földeák, Makó, Mindszent, Orosháza, Szeged, Szele, Szent Anna, Szent Márton, Tápé, Vásárhely helységekből.¹

Mikor az apátfalvi vagy újcsanádi magyarság száma az 500-at meghaladta, a csanádi püspök 1753-ban önálló plébániát szervezett, a kincstár pedig 1757-ben templomot építtetett a számukra. Apátfalvának Csanádtól való különválása 1762-ben történt. A község legrégebb pecsétje 1764-ből való ezzel a körirással: *Sigillum Communitatis Apadfalvensis* (Apátfalva község pecsétje). 1767-ben már 128 tiszta magyar telkesgazda és 47 magyar zsellér lakja, összesen 964 lélek. A lakosok száma 1768-ban s később új települtekkel is szaporodott a Jászságból, Gömör, Heves, Hont és Nógrád vármegyékből. 1820-ban a Maros árja majdnem egy egész utcát elsodort, 1831-ben pedig a kolera ritkította meg a lakosság sorait.²

Palugyay szerint: „Népessége: az 1827-ki országos összeíráskor 3568 lélek közül r. kath. 3453; g. n. e. 65; prot. 25; zsidó 25. Az 1851-ik évi összeírás szerint családfő 677, összes lélek száma 3946. Tanodai állapot: Egy r. kath. iskola egy tanítóval; a múlt 1851-ik évben volt tanuló fi 239, leány 234, összesen 473.”³

Mint általában a dél-alföldi telepes falvak, Apátfalva is szabályos településformájú. Földje kevés kivétellel kiváló termőföld, lakói pedig nagyon szorgalmas és a legnagyobb részben földművelésből élő magyarok. A község határának területe 10 306⁴ kat. hold, lakóinak száma az 1900. évi népszámlálás szerint 5318⁵, az 1960-as népszámláláskor pedig 5580. A legújabb adatok viszont csökkenő tenden-

¹ Takáts L. 1926. 3—4.

² Szentkláray J. 1898. 227.

³ Palugyay I. 1855. 302.

⁴ Magyar Statisztikai Közlemények Új sorozat I. A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása. Bp. 1902. 340.

⁵ Magyar Statisztikai Közlemények Új sorozat 2. A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása. Bp. 1904. 678.

ciát mutatnak. 1970-ben ugyanis 4826 a lakónépesség száma, 1980-ban pedig már csak 4361.⁶

Az apátfalvi nép hagyományvilága is katolikus színezetű, így a hagyományokkal kapcsolatos jeles napok és ünnepi alkalmak csoportosítása is célszerű, ha az egyházi évhez igazodik.

Mint hogy a község lakóinak jelentős része a már fentebb említett környékbeli helységekből és északi megyékből települt Apátfalvára, nyilván a 18. század közepén magukkal hozott szokásokat, valamint az azokkal kapcsolatos hiedelmeket éltették tovább mintegy 200 évig, de némelyeket szinte napjainkig.

Izgalmas feladatnak tűnik egy ilyen 18. századi telepes község szokásainak vizsgálata azoknak a vidékeknek a szokáshagyományaival összevetve, ahonnan a telepítés történt. Ennek vizsgálata azonban a maga sokrétűségével meghaladná e dolgozat terjedelmének lehetőségeit.

Ezek a hagyományok, amelyekről e sorokban szó esik, a téli ünnepekhez és jeles napokhoz, valamint a téli időszak jeles napjaihoz nem kötődő szokásokhoz kapcsolódnak, vagyis adventtel kezdődnek és a farsanggal be is zárulnak.

A szóba kerülő hagyományok közül legfeljebb a mai 70 évesek és azoknál idősebbek szórványos gyakorlatában él még néhány. A 40-től 70 évesek is emlékeznek e népszokások legtöbbszörére, de a mai racionális élet követelményeinek, továbbá az iskolai nevelés és más felvilágosító munka, valamint a sokoldalú modern tömegkommunikáció hatására már nemcsak hogy nem gyakorolják, de nem is veszik azokat komolyan. Pl. már a két világháború között sem készített senki Luca-széket, mert már akkor sem hittek olyan erősen a boszorkányokban. A Lucanaptár bizonytalan időjárási előrejelzése is mosolyra készíti napjainkban még az idősebbeket is. Ha tehát a mai 40—70 évesek emlegetik is a régi szokásokat, rendszerint kézlegyintés kíséretében teszik azt. A 30 évesnél fiatalabbak egyrésze viszont már oda se nagyon figyel az öregek népszokásokkal és hiedelmekkel kapcsolatos megjegyzéseire. Ha napjainkban a dédapa vagy a nagypapa megaprószentekeli a családban a gyerekeket, azok megrökönyödve értetlenül tekintenek rá, mert nem tudják, hogy mindez miért van. Persze a dédapa ma már jobbra csak azért csinálja ezt, mert gyerekkorában Aprószentek napján őt is sokszor megvesszőzték és olykor már csak bizonyítani akarja, hogy ő még nem felejtette el a régi szokást. A húsvéti locsolkodás mai kifinomult kölnivizes formája is már nagyon távol áll az akár 50 év előtti népszokás gyakorlatától is.

Talán nem túlzás és a valósághoz közel áll, ha kijelentjük, hogy a népszokások Apátfalván a századforduló, de főleg az első világháború után kezdtek elhomályosodni, és bár a két háború között még a legszélsőségesebb boszorkányhittel kapcsolatos szokások kivételével (Luca-szék készítése, Szent György napi harmathúzás stb.) a legtöbbet gyakorolták is, a második világháború után egyre inkább csak az idősebbek emlékezetében élnek, gyakorlatuk pedig nagyon szórványos.

A letelepedés idején szinte kizárólag földművelők és állattenyésztők voltak az apátfalviak. A múlt század vége felé a legelők — főleg a *gyéppugar* (gyepugar) — feltörése előtt a juhtenyésztés is jelentős volt Apátfalván. Nyilvánvaló, hogy a pásztortélet fokozatos visszaszorulásával lassan annak hagyományos szokásai is eltűntek.

Megállapíthatjuk tehát, hogy Apátfalván az egykori népszokások és az azokkal kapcsolatos hiedelmek pusztulására napjainkban az első fázis a jellemző, vagyis az, amikor még emlékeznek rá, esetleg azt is tudják, hogy mi volt a tartalmi

⁶ 1980. évi népszámlálás 6. Csongrád megye adatai. Bp. 1980. 515.

lényege, de már nem gyakorolják, mert nem hisznek benne. A jövőben ez a tendencia tovább erősödhet, vagyis teljesen a múltba vesznek a 19. század végén még nagyon erősen élő néphagyományok.

Téli ünnepek és jeles napok

ADVENT

A pátfalvaiak szólása szerint „*András bezárta a muzsikát*“, vagyis végetérték a *kisfarsang* mulatságai, az őszi lakodalmak és bálak. Ezzel kezdetét vette *ádvént*. Az elkövetkezendő hetek alatt egészen karácsonyig még az első világháború előtt is szigorú böjtöt tartottak, mint a húshagyó és húsvét közötti *nagybűtben* (nagyböjtben). Az adventi böjtölést, ha valamivel enyhébben is, de sok helyen még a két világháború között is tartották szerdai és pénteki napokon, de volt aki a szombatot is böjti napnak tekintette. Napjainkban már legfeljebb csak az öregek böjtölnek adventben. Megkülönböztetésül a nagyböjttől, a rövidebb adventi időszakot *kisbűtnek* nevezték. Adventhez, mint Krisztus születése napjának karácsonynak előkészületi idejéhez is hozzátartozott a böjtölés, az önmegtartóztatás.

Adventben a hangulatos hajnali misékre nemcsak a falusiak, hanem a faluhoz közel lakó tanyaiaik közül is sokan mentek, hacsak jámbor szándékukat az nem befolyásolta, hogy rendszerint András napján *Pátfolván* is megkezdődtek és a nem böjtös adventi napokon (hétfőn, kedden, csütörtökön esetleg szombaton) általánossá lettek a karácsony előtti disznóvágások. A hajnali misével kapcsolatos az a szolás is, amit valami jól tervezett, de közbejött akadály miatt megghiúsult tevékenység alkalmával gyakran mondogattak Apátfalván: „*Pú lett, mint a kuvityi hajnali mise.*“

Azt kell ehhez tudni, hogy egyszer a régebbi időben az Apátfalvához közeli Kuvityon (Kövegyen) a hajnali misére már háromszor harangoztatott a pap, de a templomba azon a hajnalon nem mentek a kuvityiak, mert a faluban minden háznál disznót vágtak.

BETLEHEMEZÉS

A karácsonyi ünnepek várásának igazi népi hangulatához hozzátartozott a gyerekek betlehemezése. Betlehemezés volt a neve, bár az Apátfalván általánosan ismert profán változat egyszerűsége és rövidegsége miatt inkább csak a betlehemezéssel rokon angyali vigasság volt már a századforduló táján is. A játékban az igazi értéket a karácsonyi népének képviselték.

Legtöbb esetben az egymáshoz közelebb lakó szomszéd gyerekek álltak össze betlehemezni. Nem rokonságban levő gyerekek voltak, hanem a környékbeli pajtások, cimborák. Azt is mondhatjuk, hogy egy-egy csoportban ugyanabból a falurészből való gyerekek voltak.

Általában 10—12 éves fiúk vettek részt a betlehemezésben. Ritkán akadtak fiatal 17—18 éves legénykék is, akik társultak. Tőlük a kisebbek féltek, mert sokszor megijesztették őket azzal, hogy elveszik a betlehemüket. Végül is arra nem került sor és így a kisebbek ijedelmén kívül nagyobb baj nem történt. Akik legényke korukban vállalkoztak a betlehemezésre, azok is úgy szervezkedtek, mint az iskolások. Ezek a fiúk a betlehemezés ürügyén már a lányokat is szemügyre vették és jobbra csak az őket érdeklő lányos házakhoz mentek be. Ezek betlehemezése már félig-meddig az udvarláshoz tartozott, annak volt egyféle előjátéka.

Előfordult, hogy valakit kimartak egy csoportból. Legtöbbször azt, aki szégyent

hozott rájuk vagy aki a pénzosztásnál csalni próbált. Azok is kimaradtak és új csoportot kerestek maguknak, akik szerénységük és élheteretlenségük miatt a pénzosztásnál háttérbe szorultak.

Fiatál házas férfiak egyáltalán nem jártak Apátfalván betlehemezni s régen, a hagyományos betlehemezés idején sem alakultak vegyes csoportok (fiúk, lányok).

Akik kimaradtak az iskolából, azok már a következő évben nem mentek betlehemezni. Helyettük a hatodik osztályosokból új csoport szerveződött. Így az öt fős csoporthoz általában minden évben két-három új tagot kellett szervezni.

A szerepek elosztásakor a csoport tagjai maguk között egymás rátermettségét is figyelembe vették. Az öt főből három angyal volt (1 vezérangyal és 2 betlehemvivő angyal), a negyedik volt az öreg, az ötödik pedig a csikós.

Öregnek olyan mackós mozgású, mélyhangú, fejlett gyerek kellett. A három angyalnak viszont jól kellett tudni énekelni. Az éneklést a két betlehemvivő irányította, de az egész játék vezetése a vezérangyal feladata volt. Csikósnak hetyke, jó mozgású gyereket választottak. Vásottabb, ízetlenkedő (csúnya beszédű, káromkodós) gyereket nem vettek maguk közé.

Szervezkedésük otthon történt, rendszerint annak szüleinél, akié a betlehem is volt. A próbák idejét megbeszélték maguk között. Próbára ott jöttek össze, ahol az öt gyerek szüleinek egyike legjobban megengedte. Több helyen ugyanis elleneztek a szülők, ha a gyerek betlehemezni ment. „*Né ménj! Mit szagatod a csizmádat?*” — mondta több helyen az apa.

Nyomatásban megjelent betlehemes szövegkönyvet nem ismertek. A szöveg szóban hagyományozódott és azt mindig betanulták, soha nem rögtönözték. Már a kisebb 6—7 éves gyerekek ellesték a betlehemesektől, hogy mit mondanak. Az ilyenkor érdeklődő gyerekek már elhatározták, hogy nagyobb korukban ők is betlehemesek lesznek. Az iskolában a tanító is odafigyelt, hogy jól betanulják a játékot, nehogy szégyent valljanak.

Apátfalván advent első szombatján indultak betlehemezni. Csak szombaton és vasárnap mentek, továbbá utolsó alkalommal *karácsony bűtje* estéjén. Általában sötétedéskor indultak el, úgy estefelé 5 és 6 óra között. A játékra nagyjából mindeütt egyforma időt szántak.

Egyszerre több betlehemes csoport is működött, de azért a falut nem osztották fel egymás között. Így előfordult, hogy egy este 2—3 betlehemes csoport is megfordult ugyanabban a házban. A szomszéd faluba a *pátfolvai* betlehemesek nem mentek át, de a faluhoz közeli tanyákba kimentek.

Ha egy csoport helytelen viselkedésével elrontotta a becsületet, akkor az a másik csoport rovására is ment, mert a történetek után nem látták őket szívesen.

A betlehemesek nem is mertek minden házba bemenni. Ez különösen akkor fordult elő, ha mérges vagy iszákos ember hírében állt a házigazda. Elaggott, egyedül élő öregemberekhez sem mentek be. A rokonságot, szomszédokat mind az öt gyerek kötelességének tartotta a betlehemezéssel felkeresni. Azokon a helyeken több pénzt reméltek, de többet is kaptak. Ha a rokonságból véletlenül kihagytak valakit, abból harag nem lett, esetleg szóvátették, hogy hozzájuk miért nem mentek.

A betlehemesek hangoskodva, csengettyűvel mentek az utcán és a tanyák között. A csengettyű rá volt szegezve az öregnek a botjára. Amerre mentek, a házaknál és tanyáknál a kutya is ugatott. A legtöbb helyen már mentek is elébük a zajra.

A vezérangyal így köszöntött be: „*Köll-é angyali vigasság?*” A legtöbb helyen simán beengedték őket, mondván nekik: „*Kő, hát csak gyerték!*” Ha nagyon ritkán elutasították őket, olyankor egy kicsit erőltették a dolgot, hogy bemehessenek.

Először a vezérangyal lépett be kinyújtott karddal, e szavakkal:

*„Szerelmes jó gazdám
Nyisd meg az ajtód,
Szakállas vendégek
Lepik meg házadat.“*

A vezérangyal után közvetlenül bementek a betlehemvivő angyalok is, akik letették az asztalra a betlehemet. Azután hármásban elénekelték a *„Mennyből az angyal...“* kezdetű népéneket. Ének után a vezérangyal kinyitotta az ajtót és kikiáltott: *„Gyere be csikós!“* A csikós, mint aki rosszul értette a hívást, így válaszolt: *„Miféle lópaksust?“* Erre a vezérangyal: *„Sëmmiféle lópaksust, csak gyere be csikós!“* A csikós erre belépett. Kemény léptekkel ment be, közben tekingetett jobbra-balra, majd hetykén, harsány hangon a következőket mondta:

*„Mit tudják, hogy ki vagyok én, mi vagyok én,
Hortobágyi csikóslegény.
Összeütöm sarkantyúmat,
Kipödröm a bajuszomat.
Pántlikás kalapom a szememre vágom,
Hogy ne lássák búbánatos arcom.
Fölpattanok szilaj csikóm hátára,
Úgy vágtatok (a) hortobágyi csárdába.
Kocsmárosné bort hozzon a kupába,
Hagy igyon a szegény csikós bújába.
Mit bújába' bánatába' megiszik,
Mégkeresi, még a gazda aluszik.“*

Ezután közösen elénekelték a *„Csordapásztorok...“*-at.

Az éneklés után ismét megnyitotta az ajtót a vezérangyal és kikiáltott: *„Gyere be öreg!“* Mire az öreg válasza: *„Miféle pálinkás üveg?“* Erre ismét a vezérangyal: *„Sëmmiféle pálinkás üveg, csak gyere be öreg!“* Akkor az öreg bebukott az ajtón. Ezek után azt mondta neki a vezérangyal, miközben az öregnek a hátát a kardjával bökdöste: *„Kelj föl öreg, megyünk Betlehémbe kis Jézust köszönteni!“* Erre az öreg ismét félreértve a felszólítást: *„Kis kést köszörüni?“* A vezérangyal türelmetlenül kiáltott rá: *„Nem kis kést köszörüni, hanem kis Jézust köszönteni!“* Erre fölkelt az öreg a nagy kampós juhászbottjával, amin a csengő is volt. Most következett rendszerint a *„Krisztus Jézus született, örvendezzünk...“* kezdetű népének. Ahogy énekeltek, az öreg bottjával verte az ütemet és lehajtott fejjel öregesen tekingetett. Az ének elhangzása után a vezérangyal így folytatta:

*„Zörgetik a kúcsot,
Pézt akarnak anni,
Akármennyit annak,
Még fogjuk köszönni.
Elesett a tyúk a jégén,
Maj' főkel a gyűvő hétén.
Összeüti a bokáját,
Sárga sarkantyús csizmáját.
Tyúk ide kontyos,
Kalács ide fontos.
Pézt akármennyit annak, megköszönjük.“*

Mikor megkapták a pénzt, énekszóval indultak kifelé: *„Elindulának és el is jutának...“*

A betlehemesek játékában jellegzetes volt a csikós kevély mozgása, az öreg lomhasága és az ajtón való bebukása.

A betlehemeseket nagyon ritkán utasították el, még a szegényebb helyeken is adtak nekik néhány fillért. Ha *böcsőbe'* (bölcsőben) fekvő alvó kisgyerek, esetleg beteg öregember volt a háznál, ott arra kérték őket, hogy ne mondják el rigmusaikat, illetve ne menjenek be a szobába, de pénzt azért ott is adtak nekik.

Az ügyes betlehemeseket meg is dicsérték. Az is előfordult, hogy más vendégféle is volt a háznál és az is adott nekik valamennyi pénzt, nemcsak a háziak. Ha a nagylánynál ilyenkor ott volt egy legény, akkor az azt mondta: „*No, mondjátok e' mégéccé, majd én fizeték!*” Ilyen esetben a betlehemezés már gavallérságot is kiváltott.

Az asszonyok azt figyelték, hogy a betlehemesek hogyan énekelnek, a férfiak a csikósban vélték látni a leendő életrevaló férfit, a gyerekeknek pedig az öreg volt a legérdekesebb figura. Ha a háziak azt látták, hogy a kicsi gyerek nem félt, hanem ragyogó szemmel figyelte a betlehemeseket, akkor ők is megismételtették velük a játékot.

Mikor beengedték őket, akkor azon voltak a háziak is, hogy a játékhoz teret biztosítsanak. A betlehemet az asztalra tették. A benne levő gyertyákat meggyújtották és majd csak kifelé menet fújták el.

A betlehem templom alakú volt, kis toronnyal. A toronyba csengettyút akasztottak, a tornyon ablak is volt. A fala és teteje vékonyabb deszkából készült és az egészet, színes, jobbra piros papírral vonták be. A betlehem ablakait ragasztott színes papírral csak jelezték, hogy a szél bele ne fújhasson.

A betlehem ajtajával szemben, a hátuljában, a templomi oltár helyének megfelelően, keresztben volt egy kis jászolka. A Jézuska jelképül a jászolba egy kis porcelán babát tettek. A gyertya az ajtón belül kétfelől égett. Ezért azon a helyen belül nem tapétázták szentképpel a falát, hogy meg ne gyulladjon a betlehem. A többi felülete viszont belülről karácsonyi szentképekkel volt díszítve. A középen mohára téve agyagbárányok voltak pásztorral.

A vezérangyal és a két betlehemvivő angyal fehérben volt. Alul téliesen öltöztek, de fölül hosszabb fehér felnőtt ing volt rajtuk, ami leért nekik térdig. Az öreg subában volt, a csikósnak pedig a legnagyobb hidegben is kalap volt a fején. Rövid ködmönt, vagy kifordított báránybélésű kabátot vett magára, a vállán pedig *sallangos ustor* díszelgett. A csikósnak feketére festett pörge bajusza, az öregnek meg nagy szakálla volt kenderből. A csikós kivételével a három angyal és az öreg kifordított báránybőr sapkát tett a fejére.

A betlehemesek kevés pénzt, esetleg almát, diót vagy süteményt kaptak. Rendes családoknál bort nem adtak nekik. A pénzt a vezérangyal gyűjtötte és minden este elosztották. A pénzosztásnál lehetett — mint ahogy volt is — közöttük nézeteltérés. Egymást szemmel tartották és ha megbizonyosodott, hogy a vezérangyal nem igazságosan osztotta el a pénzt, akkor könnyen kizárták maguk közül. Ilyen esetben sürgősen egy másik, megbízhatóbb vezérangyalról kellett gondoskodni.

A betlehemesek siettek egyik házból a másikba, hogy minél több helyen megjelenhessenek. Amikor elmentek, a házbeliek megbírálgatták a játékukat, összehasonlítva azt a többi csoport játékával.

A betlehemezés régi hagyományos formája 1948 után megszűnt. Az úttörők még néhány évig tanári betanításban József Attila: Betlehemi királyok c. versének dramatizált változatával jártak a faluban házról-házra. Később a templomban is adtak elő pár esztendőben a segédlelkész által betanított csoportok nem népi eredetű betlehemes játékot és csak azokhoz a házakhoz mentek, ahova hívták őket.

Megfigyelhető volt, hogy a betlehemezés alatt összeszokott gyerekek később is jobban komásodtak, tehát a kapcsolatuk már nagyobb korukban is természetesebb volt.

BORBÁLA NAPJA — december 4.

A legöregebbek emlékezetében még él a nagylányok alábbi Borbála-napi szokása, ami a századforduló után fokozatosan eltűnt a gyakorlatból: „Apátfalván orgonaágot törnek, egy üveg vízben a kemence tetejére teszik. Ha karácsonykor kivirágzik, az új esztendőben biztosan férjhez mennek.”⁷

MIKLÓS NAPJA — december 6.

E nap reggeléhez, illetve előestéjéhez szinte kizárólag csak a gyerekek Mikulás várása kapcsolódik Apátfalván. Ez a szokás már a múlt század végén is megvolt, napjainkban pedig mint Téalapó gyakorolja a gyerekek jutalmazását, olykor büntetését. A nap előestéjén a gyerekek egymással versenyezve a csizma és cipő fényesítésében, kitették a lábbelijüket az ablakba. Ha akadt a Mikulás szerepére vállalkozó szomszéd vagy rokon férfi, aki subában, kifordított báránybőr sapkában és nagy kenderszakállal személyesen hozta a gyerekeknek a megérdemelt ajándékot és virgácsot, akkor az volt az igazibb Mikulás este, de ha nem, akkor rendszerint csak reggel találták meg az ajándékukat. Régen ez szinte kizárólag dió, kockacukor, esetleg *bagolytűdő* (aszalt alma) volt. A rosszabbak büntetésből előfordult, hogy *vöröshajmát* (vöröshagymát), krumplit vagy *csicsókát* találtak a lábbelijükben. Virgács azonban mindegyikbe került, hiszen mind megérdemelte azt az apátfalvi szólás-mondás szerint: „*Ügyan ki látott már szép öregasszont még jó gyerékét?*” A napjainkban szokásos Mikulás (Téalapó) ajándékozás (boltban vásárolt krampusz, továbbá cukorból és csokoládéból öntött mikulás) századunk 30-as éveiben terjedt el.

LUCA — december 13.

Valamikor nagyon jeles nap volt Apátfalván is. E nappal kapcsolatos szokások és hiedelmek e század 30-as éveiben teljesen elvesztették egykori jelentőségüket.

A *Luca-székét* Luca napján kezdték készíteni és naponként munkálkodva rajta, *karácsony büntjén* (dec. 24.) fejezték be. Készítője elvitte az *éféli* (éjféli) misére azzal a hiedelemmel, hogy azon ülve megláthatja a boszorkányokat, ezáltal megtudhatja, hogy kiktől kell óvakodnia. A Luca-szék készítői — leginkább legények és fiatal férfiak —, az éjféli mise után futva vitték hazáig a Luca-székét, nehogy a készítőjét a boszorkányok utolérjék és széttépjék. Otthon azután a Luca-székét bedobta az előre befűtött kemencébe. Előfordult, hogy a boszorkányok elől menekülő felzaklatott lelkiállapotú legény bele is betegedett a nagy idegfeszültséggel járó vállalkozásba. Az egyik 1911-ben született adatközlő Luca-széken ülőt még gyerekkorában látott az éjféli misén hátul a kórus alatt, de arról nem hallott, hogy a családjukban valamikor is készítettek volna. Az első világháború után, főleg a 20-as évektől már Apátfalván sem akadt senki sem, aki a készítésére vállalkozott volna. Napjainkban a Luca-szék emlékét már csak az ismert mondás őrzi Apátfalván is: „*Ügy készül mint a Luca-széke.*” Akkor mondják ezt, ha valaki nagyon késedelmes a munkájában.

⁷ Bálint S. 1977. I/25.

A *Luca-cédulát* a lányok és legények Luca napján egyaránt úgy csinálták, hogy 12 cédulára a lányok legények nevét, a legények pedig lányok nevét írták azoknak a nevei közül, akiknek bármelyikét szívesen vállalták volna házastársuknak. A jól összehajtott cédulák közül minden reggel bedobtak egyet az égő kemencébe, de csak az utolsót nézték meg, aminek a bedobására karácsony böjtjén került sor. Hitték, hogy az lesz a férjük, illetve a feleségük, akinek a neve az utolsó cédulán volt. Ez a szokás az 1930-as években szűnt meg.

A *Luca-búzá*t is ismerték Apátfalván. Luca napján tányérba búzát tett a házi-asszony és naponta locsolgatta. A búza karácsonyra szépen kizöldült és oda is tették a karácsonyfa alá. Ünnepek után az ablakba került, majd a legkorábban kikelt korai csirkékkel etették meg, hogy nagyobb áldás legyen rajtuk és nagyobb szerencse legyen hozzájuk. Az egyik adatközlő az 1950-es években még látott Luca-búzát.

A *Luca-pogácsa* egyszerű, zsírral és tejjel készített omlós sós pogácsa. Régebben adventi böjtös napon vajjal és tejjel készítették. Kettőbe-háromba ércpénzt is tettek. Szerencsét jelentett a következő évben annak, aki megtalálta. Az 1930-as évekig az is szokásban volt, hogy minden családtag részére egy-egy pogácsába megmosott tyúktollat tettek. Ha az a toll úgy elégett, hogy nem maradt belőle semmi, az rossz jel volt az illető egészségével, életével kapcsolatban. Ezen a napon napjainkban is sütnék Luca-pogácsát, de pénzt és tollat már nem tesznek bele.

Luca napján a tyúkokat a piszkárával megszurkálták, megbökdösték, miközben mondogatták: „*Tojzatok, kotojzatok!*” Azon a reggelen a földre dobott kocsikerék-ráfban adtak enni a tyúkoknak, hogy összetojjanak, ne szórják szét a tojást. Luca napján nem volt szabad varrni sem, nehogy a tyúkok s... t bevarrják.

Luca napján nem adtak ki semmit (pénzt, tojást, lisztet stb.) a háztól, nehogy a szerencsét és a hasznot is kiadják.

Nem nevezték ugyan *Luca-naptár*nak, de Luca napjától karácsony böjtjéig nagyon figyelték minden napnak az időjárását. A 12 nap időjárásából a következő esztendő 12 hónapjának az időjárására következtettek. Ha pl. a 12 nap mindegyikén zimankós hóesés volt, akkor sok esőt jövendőltek a következő évre. „*Ha Luca napján sár van, akkor karácsonykor jégén jár a kácsa.*” — mondják a pátfalvaiak.

SZÁLLÁSKERESÉS

Ezen újabkori adventi szokás eredetével kapcsolatban Bálint Sándorra hivatkozom: „A szálláskeresés az újabb évtizedekben terjedt el vallásos ponyvairodalmi ösztönzésekre a jámborabb asszony nép körében Alsóvároson, Tápén, Szőregen, tanyákon és bizonyára más helyeken is. Szövegei: énekei és imádságai kántori eredetre vallanak, dallamviláguk azonban népi. A szokásba itt-ott régi hagyományok is felszívódtak. A hagyomány lényege, hogy a szálláskereső Szent Család tiszteletére kilenc család összeáll, hogy december 15-től karácsony estéig naponta fölváltva a Szent Családnak, illetőleg az ezt ábrázoló képnek szállást adjanak. Esténként ájtatoskodni szokott a család és szomszédság előtte.”⁸

A szálláskeresés Apátfalván is szokásban van napjainkban is. A Szent Család képét kilenc napon át minden este 6 óra tájban énekelve máshova viszik. Ez a házi ájtatosság este 9 óra tájban fejeződik be. Karácsony estéjén az éjféltől misére viszik vissza a templomba a képet a helyére, arra a mellékoltárra, ahonnan elhozták.

⁸ Bálint S. 1980. 219.

„Apátfalván karácsony böjtjén a család tagjai a kútödörből mosakodnak meg, és pedig kor szerint egymás után, hogy — mint mondogatják — egészségük olyan friss legyen, mint a kútban a víz.”⁹

Azt is figyelték, hogy karácsony böjtje reggelén ki volt az első vendég a háznál. Ha férfi jött elsőnek, akkor a vemhes tehéntől bikabornyút, a lótól csődöröcsikót vártak. Ha pedig asszony jött, akkor üszőbornyút vagy kancacsikót várva jóslták a szaporulatot. Ezt a vendég érkezésekor karácsony böjtjén trefásan még ma is emlegetik, de már nem veszi komolyan senki.

Régen szigorú böjti nap volt. Ezen a napon a déli harangszóig semmit sem ettek. Akkorra az asztal alá bekészítették a kis kéve szénát vegyesen szalmával, rá 4—5 pár csöves kötözött kukoricát tettek keresztbe. Szakajtóban morzsolt kukoricát is tettek az asztal alá. Abba a szakajtóba még alma is került és sok helyen a kukorica tetején ott volt a gazda kalapja is.

Karácsony böjtjén ebédhez az asztalt fehér *karácsonyi abrosszal* terítették le. Ilyenkor *paszúrlevest* (balevest), mákos tésztát és *cibéret* főztek. Cibéret aszalt gyümölcsből egy nagy fazékkal is készítették, amit hidegre tettek és fogyasztották az egész két karácsony között. Az asztalra tettek még mindenki elé mézet, diót, fokhagymát és almát. Minden ételt az asztalra készítették, mivel ebéd közben senkinek sem volt szabad fölállnia az asztaltól, mert akkor nem ülte volna a kotló a tojást. Minden ételből ennie kellett mindenkinek. A fokhagymát, diót és almát mézbe mártogatva ették. Fokhagymát azért ettek, hogy ne legyenek torokfájások. Mindenki elé négy diót tettek. A diók feltörésének sorrendjében azokból arra következtettek, hogy milyen lesz az egészségi állapotuk a következő év egyes negyedeiben. Az egészséges dió egy negyedévi egészséget jelentett, a senyedvt és fonnyadt dió betegséget jelentett, az üresből pedig még súlyosabb betegségre vagy halálra következtettek.

A karácsonyi ebéd után az abrosszon ott maradt minden morzsa. Mikor befejeződött az ebéd, akkor összefogták az abrossz négy sarkát és eltették a kenyérgosár mellé a pad sarkába. A következő étkezésnél ismét kiterítették, a morzsát pedig gyűjtötték rajta Aprószentek (dec. 28.) reggeléig. A karácsonyi abrosszt régen az első világháború előtt *vetőabrossznak* is használták.

A századforduló körül a karácsonyfa állítása is kezdett általánossá válni paraszti körökben is, de az 1920-as évek előtt *bóti cukor* (bolti cukor) még nem volt rajta. Leginkább dióval, mogyoróval, almával, továbbá színes papírból összeragasztott láncsal és kis gyertyákkal díszítették. A diót aranyporral festették be. Az első karácsonyfák között még sok volt a tujafa. A karácsonyfa alá agyagból készült báránykákat és pásztort tettek. A báránykáknak gyufaszáלבól volt a lábuk és vattából gypajút is ragasztottak rájuk.

Karácsony estéjén vacsorára a déli maradékot ették. Mikor az éjféλι misére elsőt harangoztak, már kisült a béles is, a férfiak is abbahagyták a kártyázást, de semmiféle zsírosat akkor még nem ettek meg. Az éjféλι misére a gazdasszony és a kisebb gyerekek, továbbá a nagyon öregek és betegek kivételével lehetőleg mindenki elment. Ilyenkor még a közeli tanyákról is bejöttek a templomba. Az idősebb férfiak még a 30-as években is felvették magukra a subát vagy a szűrt az éjféλι misére. A házpásztor rendszerint a gazdasszony volt, hiszen neki ilyenkor még sok munkája akadt.

⁹ Bálint S. 1976. 56.

KARÁCSONY NAPJA — december 25.

Az éjféλι mise után a legtöbb helyen kocsonyát és kalácsot ettek.

Az ünnep második miséjének pásztorok miséje a neve. „Apátfalva (Csongrád) egyházi följegyzései között olvassuk, hogy a pásztorok és juhászok kérésére a plébános 1872-ben megengedte, hogy a pásztorok miséjén az ő rendes viseletükben ismét megjelenhetnek, de csak azzal a föltétellel, ha magatartásukkal a hívek építésére szolgálnak. Ajándékaikat: báránykát, sajtot, tejet, vajot offertórium (felajánlás) idején az oltár körüljárása után a szentély közepére állított asztalra rakták. Ezeket mise végén a szegények között osztották szét.”¹⁰

Karácsony napján általában a legtöbb háznál ebédre kocsonyát és szármát ettek. Az utóbbit a kemencében főzték és melegítették. Volt, aki bablevest és mákos tésztát evett karácsony napján is. Bálat ezen a napon nem tartottak, nem illett volna az ünnep hangulatához.

ISTVÁN — december 26.

Általában *karácsony másnapja* ma is a neve. Az 1950-es évekig a muzsikások a nap délelőttjén köszöntötték az Istvánokat. Régebben *lánycérőbe* is sokan mentek, újabban pedig *eljegyzéseket* tartanak ezen a napon a nagyfarsangi lakodalmak előtt. Akik névnapra és eljegyzésre nem mennek, azok a rokonaikat, komáikat látogatják meg. A karácsonyi bálnak is ez a napja.

KÉT KARÁCSONY KÖZE

Karácsony estéje (nagykarácsony) és újév (kiskarácsony) közé eső napokon — két karácsony között — nem volt szabad nagymosást végezni és ruhát kötélén szárítani. Régebben kenyeret sem sütöttek a két karácsony között.

JÁNOS — december 27.

Ezen a napon a Jánosokat köszöntötték muzsikaszóval. A nap félünnepnek számított. Az „*Igyuk meg a Szent János áldását!*” ivásra történő felhívás nemcsak János napján, hanem minden alkalommal elhangzott, amikor a búcsúpohár kiürítésére került sor.

A rokonok, komák közötti névnapi köszöntés a legidősebb adatközlők szerint egyszerűbb formában már a múlt században is szokásban volt. Régen pálinkával és borral, továbbá egyszerűbb sós és édes (pogácsaféle) süteménnyel tartották a névnapot. Napjainkban viszont három-négyfogásos ebéd vagy vacsora (húsleves, paprikás és sült hús, torták és más sütemények) fogyasztása az általános.

A névnapot mindig a napján tartották. Csak abban az esetben az előestéjén, ha a rokonságban ketten voltak azonos nevéek. Ilyenkor előre megállapodtak, hogy ki mikor tartja. A legényeket és lányokat régen nem köszöntötték a nevük napján. Újabban azonban már nekik is, sok helyen pedig még a gyerekeknek is tartanak névnapot. A névnapok általában akkor okoztak legkevesebb gondot, ha disznótorral estek egybe.

Régen a *kúdúsok* (koldusok) és a *kérőgető cigányok* is köszöntötték a jelesebb nevek viselőit, hiszen ők mindenkit ismertek a faluban. A köszöntésért ennielőt és egy-két pohár italt kaptak. A zenészeket is itallal és süteménnyel kínálták, de nekik még pénzt is adtak.

¹⁰ Bálint S. 1976. 97.

Legszembeötlőbb a régi és új névnapok között az, hogy régen egyáltalán nem volt ajándékozás, ma pedig egymást igyekeznek túllícitálni a névnapokon is az értékes ajándékokkal.

APRÓSZENTEK — december 28.

Aprószentek napján Apátfalván is *mustármagért* küldték át a gyereket a szomszédba vagy a keresztanyjához, ahol *mégaprószentekélték* vagyis megvesszőzték, hogy egészséges legyen. Az Aprószentek-vessző kisebb gyümölcsfa ága volt. Az aprószentekelést végző azt kérdezte: „*Hányan vannak az Aprószentek?*“ A kérdezettet azután addig csapkodta gyorsan a vesszővel, amíg azt nem válaszolta: „*Száz-negyvennégyezren, még anná' is többen!*“ Néha hozzátette ezt is: „*Még egy kuckóvá!*“

A fiúgyerekek is jártak egyedül vagy kisebb csoportokban aprószentekelni. Leginkább a szomszédokhoz, rokonokhoz és ismerősökhöz mentek. A gyerekek pénzt is kaptak ilyen alkalommal mint a húsvéti locsolkodáskor. A férfiak és legények is megaprószentekélték a szomszédokat és rokonokat. Ők már pénz helyett pálinkát kaptak. Az volt az igazi, ha olyan korán mentek meglepetésszerűen, hogy még az ágyban találták és onnan kiugrasztották azt, akit aprószentekelni akartak.

Aprószentek napja után a vesszőt feltették sok helyen a gerenda alá és nem egy esetben azzal fegyelmezték a jó szóra nem hajló gyereket.

Ha esős volt Aprószentek napja, olyankor azt jövendölték, hogy sok gyerek beteg lesz, esetleg meg is hal járványos betegségben.

Karácsony böjtjétől Aprószentek reggeléig a szemetet nem vitték ki, hanem az asztal alatt levő széna alá söpörték. Ezen a napon a szakajtóba tett almát a család tagjai között osztották el, az asztal alatt levő szénából és kukoricából, valamint feldarabolás után a kútban levő almából pedig minden jószágnak adtak enni. Az ünnepek alatt összegyűlt szemetet és morzsát a kertben a gyümölcsfákra szórták, hogy sok gyümölcs teremjen és jusson mindenkinek.

A múlt században voltak, akik Szilveszterkor, de olyanok is akik csak vízkeresztkor vitték ki a karácsonyi szénát, morzsát, almát, kukoricát és szemetet a házból. Bálint Sándor írja: „Apátfalván az ünnepi ételmaradékot a kiskertbe tett deszkára szórják a madarak részére.”¹¹

SZILVESZTER — december 31.

Szilveszterkor is karácsony böjtjéhez hasonlóan ebédre paszúrlevest és mákos tésztát főztek, de méz, alma és fokhagyma ilyenkor már nem került az asztalra.

Ezen a napon délelőtt volt a községházán a csószfogadás, este pedig a hálaadás után a béresfogadás. Az utóbbit hagyományosan a Takács-féle vendéglőben tartották. Ezek részletezésére más helyen kerül majd sor.

Szilveszter éjszakáján talpon volt szokásban átmenni az újévbe. A megkezdett darab kenyeret is átvitték, mert a két karácsony között nem sütöttek.

Régi szokás volt ezen a napon, hogy a nagylányok egy alma héját körbe hámozták úgy, hogy egészben maradjon, azután a fejük fölött hátra dobták. Amilyen betűforma kijött belőle, abból következtettek arra, hogy ki lesz majd a férjük. A századforduló után a szilveszteri ólomöntés is elterjedt Apátfalván.

Napjainkban a szilveszterezés városi szokásait vették fel Apátfalván is.

¹¹ Bálint S. 1976. 100.

ÚJÉV NAPJA

Újév napján Apátfalván disznóhúst ettek. Azt tartották, hogy a disznóhús evése szerencsével jár, mivel a disznó előre *dúr* (túr). Tyúkhúst, csirkehúst ilyenkor azért nem ettek, mert a tyúkféle hátra kapar és kifele kaparja a hasznót. Kását és szemes kukoricát is főztek ezen a napon, hogy sok pénzüik legyen. E célból a főtt kukoricából félmaréknyit beszórtak az ágy alá visszakézből. Pénzt azon a napon nem adtak ki a háztól, mert akkor sok lett volna egész évben a kiadásuk. Újévkor nem illett a szomszédnak kérni semmit, de olyankor nem is adtak ki semmit a háztól. Még a tejet sem adták oda annak sem, aki egyébként egész évben a háztól hordta azt. Ilyenkor előtte való nap vitték el azt is. Ez azért volt, hogy senki ne vihesse el a tehén hasznát, nehogy a tehén elapasszon.

Vigyáztak arra is, hogy azon a napon ne veszekedjenek. Azt tartották, hogy amilyen megértésben töltik az újévet, olyan megértésben telik majd az egész esztendő. Azt is figyelték, hogy az újévben férfi vagy asszony hal-e meg először, mert akkor egész évben azok közül fognak sokan meghalni.

Újévet köszönteni sem a gyerekek, sem pedig a muzsikások nem jártak.

VÍZKERESZT — január 6.

Ezen a napon volt a vízszentelés a templomban, ahova kannákkal és üvegekkel mentek, hogy szenteltvizet vigyenek haza. Azt azután otthon olyan helyre tették, ahol mindig kéznél volt.

Ha valaki nagyon beteg volt vagy haldoklott, akkor szenteltvizet itattak vele, a halottat pedig szenteltvízzel hintették meg. A szenteltvízből a kútba is öntöttek, hogy a kútnak vizét ivó emberek és állatok egészségesek legyenek. A húsvéti sonkát és tojást is meghintette a házigazda szenteltvízzel, mielőtt abból ettek volna.

Vízkeresztkor volt a házszentelés is az általánosan ismert szertartás szerint. Aki bejelentette, oda a pap két ministránssal kiment házat szentelni.

Háromkirály-járás is volt régebben az 1920-as évek elején, de csak néhány évig, valószínűleg egyházi vagy iskolai kezdeményezésre. Ezáltal mint néphagyomány gyökértelesen bizonyult, nem volt olyan általános és régi, mint a betlehemezés.

NAGYFARSANG

A vízkeresztől húsvét vasárnapig tartó és az utóbbihoz, illetve a márciusi holdtöltéhez igazodó, változó hosszúságú időszaknak, miként Tápén, Apátfalván is *nagyfarsang* a neve, megkülönböztetésül az őszi *kisfarsangtól*. A nagyfarsang utolsó három napja a *hushagyó* (húshagyó), mint a téli ünnepek és jeles napok záró napjai, végezetül kerülnek majd említésre.

A nagyfarsangot a tanyaiak és falusiak egyaránt a mulatozás (lakodalmak, bálak) idejének tartották. Régebben a katonáskodó legények szívesen csinálták a lakodalmukat a nagyfarsangon, mert a leszerelésük után ősszel már nem lett volna elég idejük. Ezeknek a lakodalmaknak a hátránya viszont az volt, hogy télen nem lehetett azokat sátorban tartani. Így a téli lakodalom rendszerint a lakóházban volt, vagy pedig az arra alkalmas nagy istállót ürtették ki. A jószágot olyankor átvitték a szomszédba.

A nagyfarsangi *tanyai bálra* vagy másnéven *citërabálra* a fiatalok szombaton esténként, esetleg vasárnap este jöttek össze. A serdülő legényekkel és lánykakkal a szülők is elmehettek ilyen alkalommal. A tanyai bálaknak a helye a lakóházban volt. Nagyfarsangon az idősebbek is rendeztek hasonló mulatságot tanyán és falu-

ban egyaránt, amit ők *párosbálnak* neveztek. A párosbál előtt 8—10 pár megbeszélte, hogy hol és mikor jönnek össze. Ilyen alkalommal minden pár vitt magával a bálba enni- és innivalót. Sokszor cigányokat is hívtak, ha nem akartak citerával muzsikálni.

A tanyai bálakat úgy adták hírül, hogy napközben felhúzták a kútgémet, amire nagy szalmacsóvát tettek. Alkalmasabb volt ennél, ha estefelé szalmával és szárízikkal nagyobb tüzet csináltak, ami messzire ellátszott. Egy kas szalmába beállítottak egy kéve szárízéket és meggyújtották. „*Ég mán a tűz, méhetünk a bálba!*” — mondták, akik látták.

Ezek a bálakon a jelenlevő szülők titkában már megfigyelték azt is, hogy a fiuk melyik lányhoz vonzódik jobban. Természetesen a lányos szülők is figyelték ezt ilyenkor.

A tanyai bálakon mindig *egy szál citerás* játszott. Ha egyik citerás táncolni akart, akkor egy másik helyettesítette. A fiataloknak ezekre a báljaira nem volt szokásban cigányokat hívni muzsikálni.

Ezeknek a bálaknak a befejezése nem volt időhöz kötve. Rendszerint az vetett a mulatságnak véget, hogy elfogyott a bor és lassan elmentek haza.

Nagyfarsangon a faluban minden vasárnap volt bál: Takácsnál, Lichternél és Juhász Vendelnél.

A muzsikások már ebéd után elmentek a kocsmába. Kiálltak az ajtó elé félkörbe és teljes erőből eljátszottak egy indulót. Ezt nevezték marsolásnak. Így is mondták: „*Marsolnak mán a bálba.*” A marsot eljátszották kétszer-háromszor. Erre kezdtek azután gyülekezni.

A ráérő legények már megjelentek ebéd után, ha volt otthon valaki, aki helytállt a jószág körül. A lányok inkább már csak besötétedéskor értek oda. Régebben a lányokkal kísérő nem járt a bálba. A lány akkor lett nagylány, amikor 15 éves korában kimaradt az ismétlő iskolából. A fiú pedig 18 éves korától kezdett legénykedni.

A bálban azok fizettek, akik táncoltak, de csak a legények, a lányok nem. Az első világháború előtti években 20 krajcárt kellett fizetni. A pohár a muzsikások előtt volt és abba tette a legény a pénzt.

Nagyfarsangon a lányok is bent voltak a teremben és olyan ötös-hatos kis csoportokban álltak a sarokban a bejárat mellett, de azért nem elbújva, hanem hogy mindenki lássa őket. Más évszakokban jó idő esetén a nagylányok a kocsmá udvarán gyülekeztek. Eső esetén a nagy ereszet alá húzódtak és onnan szólították be őket a legények.

A bálakban ha megjelent a legény a táncteremben, felemelte a kezét és kemény hangon szólította a lányt a nevére: pl. „*Varga Julcsa!*”

Egy-egy nóta általában 30—40 percig is tartott, mert a legények muzsikáltak, amiért külön fizettek. A hangulat hevében különösen a farsangi bálban gyakran elhangzott: „*Hagy szójjon virágos kendőnyűvésig!*” A muzsikások a tánchoz kizárólag csárdásokat játszottak.

A legények a „*nóta*” után a lányok tenyerébe csaptak és ezt mondták: „*Egész ségedre!*” Erre volt a válasz: „*Köszönöm.*”

Tánc után a lányok ismét a sarokba álltak, vagy jó idő esetén kimentek az udvarra, a legények pedig az ivóba húzódtak, ott nótáztak és ittak. Közben kínáltak a muzsikásokat is.

A bálak általában éjfélig tartottak, de *hushagyó* (farsang) vasárnapján, továbbá pünkösdkor és búcsúkor reggelig. A bál végén mindig kimarsoltak. Olyankor a legény

hazakisérte a lányt, de csak ha az megengedte. A reggelig tartott bálból a kimarsolás akkor történt, amikor a muzsikások már látták, hogy a táncosok megfogyatkoztak vagy nagyon fáradtak.

PIROSKA NAPJA — január 18.

Apátfalván úgy tudják, hogy ha ezen a napon nagy hideg van, akkor az még sokáig tart.

VINCE NAPJA — január 22.

A régi pátfolvaiak szerint abban az évben olyan hosszúak lesznek a kukorica-csövek, mint amilyen hosszúak Vince napján az ereszetről lecsüngő jégcsapok.

Apátfalván is ismerik az évi bortermés nagyságára vonatkozó Vince-napi mondást:

*Ha megcsordul Vince,
Tele lesz a pince!*

A gyerekek a Vince nevű pajtásukat így csúfolták: „*Vince, csurog-é a pince?*“

PÁL FORDULÁSA — január 25.

E nappal kapcsolatban azt tartják, hogyha Pál napján derült idő van, akkor jó termés várható, ha pedig köddel jön ez a nap, akkor az a jószág pusztulását jelenti.

GYERTYASZENTELŐ — február 2.

Ezen a napon gyertyát szenteltek a templomban. A gyertyák közül a legsebbeket szalaggal díszítették és a szoba falára akasztották. A többit régebben a láda vagy a *suglót* (sublót) fiókjában tartották.

Szentelt gyertyát gyújtottak égháború (mennydörgés, villámlás, főleg jégeső) alkalmával. Ilyenkor a gyertyát egy nagyobbacska gyerek kezébe adták, az anyja vagy az öreganyja (nagyanyja) pedig a Mindenszentek litániáját imádkozta az imádságos könyvből. Ilyenkor a sütőlapátot Apátfalván is kidobták az udvarra, a fejszét pedig a ház bejárata előtti tuskóba vágták. Haldokló mellett is szentelt gyertyát gyújtottak, hogy ne szenvedjen. Ha lehetett, a kezébe is adták.

Apátfalván is ismeretes népi mondás: „*Ha Gyertyaszentelő havaz, nem messze a tavasz.*“

BALÁZS NAP — február 3.

Ezen a napon torokfájás ellen *balázstak* a templomban. A pap a hívek — főként gyerekek — álla alatt keresztbetett két gyertyával imát mondott. A szokás neve Szent Balázs püspökkel kapcsolatos. Ő ugyanis a legenda szerint megmentette egy özvegynek a fiát, aki halszájkát nyelt. A századforduló táján még tömegesen haltak meg a gyerekek torokgyíkban Apátfalván is. Ezért a balázsolásnak akkor még különösen nagy volt a jelentősége. „Az áldásnak sajátos népi fejleménye, hogy Apátfalván akiket a templomban megbalázstak, azoknak is megsgimogatták a torkát, akik otthon maradtak, hogy nekik se fájjon.”¹²

¹² Bálint S. 1977. I/201.

ZSUZSANNA NAPJA — február 19.

Zsuzsanna napján azt figyelték a pátfolviaiak, hogy fölszáll-e a pacsirta és hosszút énekel-e vagy rövidet. Minél hosszabbat énekel, annál jobb termés volt várható.

ÜSZÖGÖS SZENT PÉTER NAPJA — február 22.

Ezen a napon nem volt szabad lisztbe nyúlni, nehogy üszögös legyen majd a nyári búzatermés, de tojást sem tettek kotló alá, mert üszögössé váltak volna azok is. Adatközlőim szerint csak erre az egy napra vonatkozott a tilalom.

MÁTYÁS NAPJA — február 24.

A Mátyás-napi időjárással kapcsolatos sokféle megjegyzés közül Apátfalván a következőt tartották:

„Mátyás ront, ha tanál,
Ha nem tanál, csinál.“

„Mátyás apostol vértanúságának eszköze és így ikonográfiai jelvénye a szerke. A nép képzelete a szent ünnepe és a közeledő tavasz között kapcsolatot teremtett: mintegy az apostol szekercéje töri meg a tél hatalmát. Így tartja Apátfalva népe is.”¹³

KÖVÉRCSÜTÖRTÖK

A farsangvasárnap előtti csütörtöknek a neve *kövércsütörtök*. A *nagybűt* (nagybőjt) előtt ezen a napon a legtöbb apátfalvi háznál töltött tyúkot készítettek és fánkot sütöttek. Ahol nem volt töltött tyúk, ott disznóhúst főztek. A fánk azonban kövércsütörtökön úgy nem hiányozhatott, mint Luca napján a pogácsa.

HÚSHAGYÓ

Apátfalván a nagyfarsang három utolsó napjának mindegyikét (vasárnap, *hetfü* és kedd) egyaránt emlegették *hushagyó* (húshagyó)-ként és *farsang*-ként. Pl. így: *hushagyóvasárnap*, *farsangvasárnap* stb.

Valamikor még a századforduló táján szokásban volt, hogy a három nap valamelyikén mindenki elment a legtávolabb lakó rokonához, hogy hosszú legyen a kendere.

Jellegzetes figurái voltak a három napnak a falu utcáit járó és vasárnap, valamint hétfőn délután muzsikaszóval a farsangi bálakba hívogató, kedden pedig a tuskóhúzó *maszkák*. Ilyenkor a maszkák közül a férfiak nőknek, a nők férfiaknak öltöztek. Álarcaikat vagy maguk készítették, vagy Makón boltban vették. Előfordult, hogy néha színházi kosztümöket is kölcsönöztek.

A maszkák az utcasarkokon megálltak és a *maszkabálakba* hívogattak. A lányok és menyecskék ha ilyenkor kiálltak a kapuba, a maszkás legények megtáncoltatták őket.

A vasárnapi mulatság reggelig tartott. Így nem csoda, ha hétfőn valamivel kevesebben voltak a bálban, mert többen pihentek.

A maszkák kedd délutáni felvonulása volt a hagyományos *tuskóhúzás*. Két gyökereitől legömbölyített fatuskóra ketten az öregebb legények közül köteleket vagy

¹³ Bálint S. 1977. I/230.

láncot kötöttek és azokat húzták magukkal. Ilyenkor egyik legény lánynak volt öltözve. Ők mentek a menet végén. Volt a csoportban 4—5 meszelős is nagy nyeles meszelővel. Ahogy vonultak az utcán, ahol lány meg legény lakott, ott az üres, méz nélküli meszelővel a ház végét megdörzsölték. Ha egy-egy bortermelő ember háza előtt elhaladtak, a gazda 1—2 liter borral kiment az utcára és töltött a maszkáknak.

Aki lány vagy legény létére nem ment férjhez, illetve nem házasodott meg a nagyfarsangon, az olyanra mondták Apátfalván is, hogy *kimaradt a farsangbul.* Az öregedő legényeket pedig így ugrasztották: „*Méddig húzod még a tuskót?*” A tuskóhúzás Apátfalván a 30-as évek végén, a maszkázás pedig az 50-es években szűnt meg.

Hushagyó kedden a farsangi bál már csak éjjel 11 óráig tartott. Olyankor mindenki sietett haza, hogy még ehessen és jóllakjon a farsangi zsíros ételekből. Az éjfél harangszóval ugyanis kezdetét vette a *nagybűt* (nagyböjt) és attól kezdve nemcsak húst, de még zsírosat sem ettek húsvétig.

Jeles napokkal nem kapcsolatos téli szokások

DISZNÓVÁGÁS, DISZNÓTOR

A disznóvágások ideje általában András (nov. 30.) és Gyertyaszentelő (febr. 2.) között volt. Később már csak az vágott, aki a kisebb hízócskáját nem akarta idő előtt levágni. Azt lehetőleg mindig figyelembe vették, hogy a könnyebben romlandó disznóaprólékot, főként a hurkafélét a nagyböjtig el tudják fogyasztani.

Disznóvágáskor segítségül szorosan a családhoz tartozó legközelebbi testvéreken kívül esetleg a szentséges koma jöhetett számításba, mert parasztházakhoz disznóvágáskor nem fogadtak böllért. Esetleg olyan egyedül élő öregasszony, akinek a rokonságában nem volt a disznóvágásra vállalkozó férfi.

A disznóvágás tudománya a szülőkről hagyományozódott a gyerekekre. Valamivel mindig megbízták őket és lassan rájuk ragadt a hozzáértés. Nagy büszkeség volt, ha valaki legény létére le merte szűrni a disznót. Annak még a híre is elment a faluban és azt a legényt bátornak, életrevalónak tartották.

Mivel az apátfalvi disznóölésről és az azzal kapcsolatos szokásokról *Az apátfalvi nép táplálkozása II.* c. korábbi dolgozatomban már részletesen írtam (MFMÉ 1972—73/1. 131—133.), itt nem akarok ismétlésbe bocsátkozni, mindössze a disznótóri kántálást, mint egykori jeles szokást említem meg röviden: „Tréfás népszokás volt a *disznótóri kántálás*, amikor 3—4 személy (férfiak asszonymak, asszonyok férfinak öltözve) mint vándorok állítottak be a disznótórhoz és hangjukat elváltakoztatva, nemegyszer vasok tréfákkal mókáztak. A megsült disznótóros ételekből a háziasszony egy-egy darabot tett a garabolyaikba. Napjainkban már csak a gyerekek vállalkoznak kántálásra.”¹⁴

Mivel a kántálókon álarc is volt, a vacsorához nem ültek le, akármennyire is hívták őket az asztalhoz, mert akkor könnyen leránthatták volna az álarcukat. Egy-két pohár bort azért belötyentettek félkézzel is. Mindegyik kántálóknak a kezében egy *ár* volt, amivel csapkodva védekezett, ha közel mentek hozzá.

A kántálóknak lopniuk sem volt különösebb bűn. Az igazi virtus az lett volna, ha a kemencéből el tudták volna vinni a vacsorára sültt hurkát, kolbászt és pecse-

¹⁴ Szigeti Gy. 1974. 131—133.

nyét. Manapság már a gyerekek sem vállalkoznak a kántálásra. Ez a szokás is már teljesen a múlté.

Adatközlők: Gyenge Mátyás sz.: 1883. özv. Kardos Imréné Mócsa Ilona sz.: 1910. Kardos István sz.: 1897. Szigeti József sz.: 1904. Özv. Szigeti Mátyásné Sóki Anna sz.: 1899. Szigeti Mihály sz.: 1911. Szigeti Mihályné Restás Erzsébet sz.: 1914. Varga Cziri András sz.: 1894.

IRODALOM

- Barna Gábor* (1979), Néphit és népszokások a Hortobágy vidékén. Budapest, 119—177.
Bálint Sándor (1976), Karácsony, húsvét, pünkösd. Budapest.
Bálint Sándor (1977), Ünnepi kalendárium. Budapest.
Bálint Sándor (1980), A szegedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete. III. rész. MFMÉ 1978/79—2. Szeged.
Borús Rózsa (1981), Topolya népszokásai. Újvidék, 5—33; 67—85; 97—107.
Dömötör Tekla (1977), Magyar népszokások. Budapest, 7—28.
Dömötör Tekla (1979), Naptári ünnepek — népi színjátszás. Budapest, 7—87; 152—251.
Lele József—Waldmann József (1971), Hagyományvilág. Tápé története és néprajza. Szerk.: Juhász Antal. Tápé, 573—628.
Ortutay Gyula (1956), Kérdőív a betlehemes játékok gyűjtéséhez. Ethn. 1—2. sz. 91—98.
Ortutay Gyula (1966), Kis magyar néprajz. Budapest, 72—85; 103—129.
Palugyay Imre (1855), Békés-Csanád-Csongrád és Hont vármegyék leírása. Pest, 302.
Szacsay Éva (é.n.), Útmutató a paraszti élet ünnepeinek változásvizsgálatához 1—3.
Szentkláray Jenő (1898), A Csanád-egyházmegyei plébániák története. Temesvár, 227.
Szigeti György (1974), Az apátfalvi nép táplálkozása. II. MFMÉ 1972/73/1. Szeged, 131—153.
Takáts Lajos (1926), Az apátfalvi nyelvjárás. Makó.

LES ANCIENNES COUTUMES POPULAIRES Á APÁTFALVA I.

György Szigeti

La commune Apátfalva (comitat Csongrád) — qui se trouve environ 10 kilomètres á l'est de Makó, sur la rive droite de Maros — a été établi au milieu du XVIIIeme siècle.

Dans l'introduction nous faisons connaissance avec du passé de la commune par des indications historiques et démographiques.

L'étude donne connaissance des coutumes populaires — vivantes encore au XIXeme siècle á Apátfalva — se rattachant aux fêtes d'hiver et aux "jours distingués". Ces coutumes commençaient á perdre leurs importances au tournant du siècle, surtout après la première guerre mondiale et après la deuxième guerre c'était seulement les gens d'âge qui ont les gardé dans leur mémoire. Dans nos jours leur pratique n'est que sporadique et insignifiant. C'est supposable que ces coutumes deviendront des souvenirs historiques au tournant du millénaire.

Les coutumes populaires d'Apátfalva ont un caractère catholique, ainsi leur groupement suit la classement de l'année ecclésiastique.

Nous mentionnons en détail le jeu béthléemite traditionnel des enfants á l'occasion de l'avent, les coutumes du jour de Lucie, les traditions riches des fêtes de Noël et les usages populaires du "grand carnaval", qui dure de l'Épiphanie jusqu' á mercredi des Cendres. (Les noces, les bals, et d'autres amusement traditionnels du carnaval.) Nous nous occupons aussi des fêtes peu importantes et des coutumes des "jours notables".

Enfin c'est la psalmodie donnée á l'occasion de la saignée du cochon qu'on a mentionnée parmi des coutumes populaires d'hiver.